

Tradició i renovació pedagògica a l'escola rural. El Pla d'Urgell entre 1880 i 1936

Jordi Soldevila Roig

Centre de Recerques del Pla d'Urgell Mascança / Universitat de Lleida

RESUM: Aquest article pretén evidenciar la vitalitat del debat sobre la renovació pedagògica a les escoles rurals durant els darrers anys del segle XIX i primers del XX. A les àrees rurals el conflicte escolar era també viu. Republicans, catalanistes i anarquistes lluitaven contra el model educatiu conservador. Actualment, els investigadors ofereixen una perspectiva de l'escola rural d'abandó per part de les seves famílies, mestres i institucions locals. Aquest article intenta aportar un altre punt de vista sobre l'escola rural.

PARAULES CLAU: escola rural, escola religiosa, escola republicana, escola racionalista, llengua catalana, Freinet, segles XIX-XX.

ABSTRACT: This article intends to explain the vitality of the pedagogical renovation debate in rural schools during last years of 19th and first of 20th century. In rural areas, the conflict about education was alive too. Republicans, Catalans and anarchists were fighting against the conservative school project. Nowadays, the scholars' point of view about rural school shows abandonment by families, teachers and local institutions. This paper tries to provide another point of view about rural school.

KEYWORDS: rural school, religious school, republican school, rationalist school, Catalan language, Freinet, 19th-20th centuries.

Aquest article vol mostrar l'existència del conflicte entre tradició i renovació pedagògica a l'escola rural. No només a les grans ciutats es lliurava una batalla entre diferents projectes sociopolítics que tenien les seves manifestacions en el món de l'educació. En el període que va des de les darreres dècades del segle XIX fins al final de la Guerra Civil es disputà un acarnissat combat entre dos grans blocs per imposar el seu model d'escola. Sectors conservadors i integristes donaven forma al seu projecte educatiu des del govern i des de les

institucions religioses. A l'altra banda, sectors liberals, republicans, catalanistes i anarquistes oferien les seves rèpliques des d'una posició més modesta. A mesura que els sectors liberals van anar guanyant terreny, l'escola pública va millorar en recursos i va esdevenir el puntal educatiu, va ser el moment en què el conflicte es va traslladar al seu cor. Això explica l'important purga que el franquisme va fer entre el cos de mestres un cop guanyada la Guerra Civil. Es tancava un període que s'havia iniciat més de seixanta anys abans i acabava amb la derrota del bàndol liberal, tota una pedagogia renovadora que s'havia forjat durant dècades desapareixia i obligava generacions posteriors a començar des de zero.

L'altre objectiu d'aquest article és posar de manifest la importància i el ressò de la renovació pedagògica i de les seves resistències a l'escola rural. Una escola que se l'ha conegut més per les seves misèries que per les seves virtuts, cosa que passa per alt aspectes com l'existència d'alternatives pedagògiques i dificulta fer-ne un bon balanç. Poques vegades s'identifica el debat pedagògic amb l'escola rural. I justament és per aquí per on començarem, per conèixer què entenem per escola rural.

MARC TEÒRIC

L'escola rural s'ha investigat des de diverses disciplines, totes elles remarquen la importància de l'entorn en la seva configuració, ja sigui pel pes de la demografia, l'aïllament i la mobilitat, la influència de les pràctiques agrícoles més o menys matisades en el temps, la composició de l'alumnat, els recursos i infraestructures disponibles, etc. Aquests condicionants han suposat un replantejament pedagògic i didàctic, especialment a partir de la progressiva implantació de la graduació escolar. Els qui més atenció hi han dedicat han estat els propis mestres de les escoles rurals i alguns pedagogs com Célestin Freinet o Paulo Freire.

En general ha predominat la invisibilitat de l'escola rural entre els investigadors del món de l'educació. No

obstant això, els estudis que tenim a dia d'avui els podríem situar en tres perspectives: la pedagogicodidàctica, preocupada pels efectes que ha tingut a l'escola rural la classificació per edats de l'alumnat fruit de la graduació i la seva repercussió didàctica i organitzativa (Boix, 1995 i 2004; Berlanga, 2003; Domingo, 2014); les perspectives sociològica i geogràfica, que fan incís en les polítiques destinades a l'escola rural i les situacions de despoblament i problemàtiques derivades (Feu, 1999; Burrial *et alii*, 2008; Benito Lucas, 2013); i la perspectiva històrica, que aborda les mancances de l'escola rural i els intents de millorar-la i renovar-la a partir de les polítiques públiques o aportacions pedagògiques i didàctiques (Soler, 2009; Hernández Huerta, 2007; Jiménez Mier, 2007; Fernández Soria, Agulló Díaz, 2006).

La perspectiva històrica ofereix una visió de l'escola rural com una escola amb moltes mancances, pobra i amb pocs recursos, amb una comunitat educativa poc interessada en l'educació. L'historiador de l'educació Joan Soler (2009: 161) diu de les escoles rurals de finals del XIX i principis del XX:

els desequilibris culturals i educatius envers els pobles petits eren grans: l'educació bàsica s'havia desenvolupat sobretot a les ciutats o els nuclis de població més industrialitzats [...]. El paper de l'escola era sovint residual. O no existia, o estava controlada des del poder eclesiàstic i no gaudia de la confiança de la població a causa de les vicissituds a la qual havia estat sotmesa. Uns edificis en males condicions, uns mestres mal preparats i més mal pagats, sovint amb nul·la vocació per anar al món rural, i pocs recursos materials per a una escola finançada a través de les migrades arques municipals no eren cap atractiu per a una gent de pagès per als quals la cultura oral i la feina al camp no creava ni necessitats ni expectatives de nous coneixements.

El 1911, el coetani Fèlix Martí Alpera ofería una visió semblant de les escoles rurals. I als anys vint ho feia el periodista i futur ministre de la Segona República Luís Bello (2002). I per descomptat, els anys de la Segona República el panorama encara s'arrossegava, segons Fernández Soria i Agulló Díaz (2006).

Tanmateix, hi ha testimonis i investigadors que mostren una situació semblant de les escoles urbanes. El mateix Luís Bello (2002: 163) assenyalava en el seu viatge per les escoles de l'Estat que "lo que vi en el Ampurdán, en la Cerdaña, y aun en los mismos arrabales barceloneses, es harto semejante al triste cuadro que llevo todavía en la retina desde que me asomé a la primera escuela del Guadarrama". La descripció de

la situació escolar barcelonina de Bello coincideix amb la situació de bona part de les àrees rurals –absentisme escolar, reformes d'escoles que no acaben mai, pes important de les escoles privades–, tot i que n'exceptua alguns casos singulars (Escola del Mar, Escola del Bosc...). El cas de Barcelona es repeteix a la València de principis de segle XX. Canes Garrido parla d'escoles on hi és habitual la "mala qualitat de l'ensenyament, males condicions higièniques dels edificis escolars, excessiu nombre d'alumnes en les aules, manca d'utilitat dels aprenentatges, absència de bons mètodes" (González-Agàpito, Marquès, Mayordomo, Sureda, 1998: 121).

En el cas de les comarques de Ponent, durant el període de la Segona República, Jaume Barrull (1986: 262-263) apunta que

l'escola era present a gairebé tots els pobles i que, per tant, no se'ns planteja tant un problema de desescolarització important –potser amb l'excepció de Lleida ciutat– com de qualitat de l'ensenyament. [...] crec que es pot afirmar que la ciutat patia un dèficit escolar important, tant en quantitat com en distribució.

Les diferents aportacions matisen les diferències entre escola rural i urbana. Ens movem en un marc teòric encara en construcció, ja que no tenim una definició d'escola rural clara, excepte la proposada per Laura Domingo (2014) per les escoles rurals del segle XXI, que no ens serveix aquí. Ara bé, Domingo recull diferents definicions d'escola rural des dels primers autors que en parlen fins a principis del segle XXI.

D'aquestes definicions n'extraïem algunes constants que es van repetint. Observem que els diferents autors compilats citen els pocs recursos de què disposaven les escoles rurals de finals del XIX i principis del XX, cosa que implicava infraestructures deficientes. Quant als mestres, s'assenyala la poca innovació pedagògica fins a l'arribada de la Segona República, així com les dificultats econòmiques dels mestres i la poca estabilitat a romandre a les escoles rurals. En relació a l'alumnat, es diu que hi havia un important absentisme d'aquest al llarg del curs. I també es posen de relleu les dificultats econòmiques de l'alumnat. Es remarca el desinterès per part dels pares a portar els fills a l'escola i el xoc cultural d'una cultura eminentment agrària d'aquests amb la cultura urbana que aporten els continguts i els mestres vinguts de zones urbanes. Segons aquests autors, la inflexibilitat curricular no permet a l'escola rural desenvolupar una fesomia pròpia incorporant el medi més proper a l'aula, almenys

fins a la Segona República. Finalment, es destaca el pes del caciquisme local sobre el desenvolupament de l'activitat a l'escola (Domingo, 2014: Annex 1, 2 i 3).

Tot i que no estem davant d'una definició clara d'escola rural, observem que diverses característiques coincideixen amb les escoles urbanes. Aspectes com les infraestructures possiblement siguin precàries, però el Pla d'Urgell ofereix diversos exemples que mostren interès per millorar aquest aspecte. Durant l'època de la Restauració es construeixen diverses escoles noves, com la de Linyola (1898), Bell-lloc (1902), Torregrossa (1909) o El Poal (1923) (Mestre, 1987; Solé, Mestre, 2016). Veiem com aquests exemples són extrapolables a altres zones de Catalunya i que res hi té a veure la seva ruralitat o urbanitat (Prats, 1996).

Amb relació a les dificultats econòmiques dels mestres, relacionades amb les migrades arques dels ajuntaments, no disposem de dades suficients per poder comparar escoles urbanes i rurals. Esteve Mestre (1987: 208-210) assenyalava les dificultats de l'ajuntament de Linyola per pagar els mestres durant les darreres dècades del XIX, posteriorment no torna citar problemes de cobrament. Autors com Esther Cortada (2006) posaven de manifest la feminització del magisteri rural per qüestions econòmiques. I probablement el pes dels professionals que disposaven del títol de magisteri elemental davant dels que tenien el de magisteri superior sigui més elevat a causa del menor cost del salari dels primers. Tanmateix, convindria tenir dades suficients i poder-les comparar. En el cas del Pla d'Urgell, els estudis de Ton Solé i Esteve Mestre (2015, 2016) mostren una certa estabilitat d'alguns mestres rurals a les escoles locals, fins i tot al segle XIX, cosa que fa pensar que no a tot arreu els impagaments als mestres eren habituals.

Tampoc l'absentisme escolar no sembla ser exclusiu de les escoles rurals, no és menys habitual que a les escoles urbanes. Quintí Casals (2006: 137-147) ho certifica pel cas de la Lleida de mitjans del XIX, però que es manté encara el 1910 amb dades que alerten que el 25% de la població escolar de Barcelona no assisteix a l'escola (González-Agàpito *et alii*, 1998: 123), dades que troben ressò en l'estudi de Ton Solé i Esteve Mestre a Torregrossa, on també hi ha documents que certifiquen un absentisme habitual (2016: 95). Un altre aspecte seria l'analfabetisme entre àrees rurals i urbanes, sempre més acusat en zones rurals, segons les dades que tenim (González-Agàpito *et alii*, 1998: 109).

Es poden interpretar tres actituds en relació amb l'absentisme. D'una banda, la importància de cobrir

amb mà d'obra familiar les tasques del camp. De l'altra, seguint a Paul Willis (Pecourt Gracia, 2012: 39), tindria a veure amb el xoc entre cultura hegemònica i cultura contrahegemònica, més que rural i urbana, que no deixa de ser una manifestació de malestar per part de les classes socials més desfavorides. Els estudis de Ton Solé i Esteve Mestre mostren la presència de mestres rurals que exercien en zones rurals, per tant el xoc cultural entre cultura rural i urbana queda matissat o centrat en el currículum, del qual seria convenient avaluar el pes de la urbanitat del currículum que s'acabava impartint. Caldria investigar en quins grups socials o quins sectors econòmics tenia més incidència l'absentisme escolar, més que relacionar absentisme amb ruralitat. I finalment, motivacions relacionades amb la qualitat de l'ensenyament, i per tant amb la recerca d'una escola en condicions. Màrius Pons (2003: 10-14) testimonia aquesta preocupació a l'Arbeca dels anys vint del segle XX.

No disposem de dades comparatives sobre la mitjana d'ingressos familiars entre l'alumnat rural i l'urbà que corrobore més dificultats econòmiques al camp que a la ciutat. Sí que es detecta una expulsió de població del camp cap a la ciutat en aquesta època, tot i que en el cas del Pla d'Urgell aquesta comarca augmenta població (Soldevila, 2015: 27). Tanmateix, malgrat les diferències socials pròpies d'una societat capitalista, més que pobresa extrema, es detecten grups socials amb dificultats tant en àrees rurals com urbanes (Prats, 1996; Garcia Oliver, 2008: 10-16).

La fesomia pròpia de l'escola rural va lligada a la renovació pedagògica, una renovació que no va faltar a les àrees rurals i això és el que intentarem mostrar a partir del cas del Pla d'Urgell. Els precedents a les comarques de Ponent es troben en les Converses Pedagògiques iniciades el 1903 per mestres rurals de la Vall del Corb. Les Converses van tenir tant èxit que se'n van organitzar una cinquantena comptant trobades i cursos, alguns amb més d'un centenar de mestres participant-hi. Aquest interès per part dels mestres de principis de segle XX trobaria relleu en les noves generacions de mestres que el 1915 agruparia els estudiants de magisteri sota l'Agrupació Normalista Llerda. L'entitat va publicar el butlletí mensual *Nova Lleida* des del 1919 (Sol, Torres, 1989: 27-45). L'ímpetu renovador va aturar-se durant els anys de la dictadura de Primo de Rivera i florí de nou durant la Segona República. Aquest moviment va trobar la seva resposta entre els grups socials que intentaven aturar la renovació, especialment les institucions eclesiàstiques amb el suport del caciquisme local i de les diferents institucions polí-

tiques.

Testimonis i bibliografia desmenteixen diferències radicals entre escoles rurals i urbanes, més aviat vindria parlar de doble xarxa escolar, que es podrien classificar en funció de l'accés als recursos. Les escoles privades, rurals o urbanes, i algunes públiques ubicades en centres neuràlgics de capitals serien privilegiades. A l'altre extrem s'hi trobarien escoles públiques de barri o rurals.

Per tant, si cerquéssim una definició d'escola rural per a finals del XIX i principis del XX hauriem de tenir en compte el context rural de l'època, elements com la baixa demografia, el pes de l'economia agrària, la importància del control de la propietat de la terra en l'estratificació social, el lligam de la cultura amb els ritmes agraris, el relatiu aïllament de les zones rurals, el pes de la comunitat i la seva homogeneïtat social i cultural. I en l'aspecte escolar caldria assenyalar la condició d'escola pública i perifèrica, aquest darrer aspecte en relació amb l'accés als recursos (humans, materials, infraestructures, organitzatius), també el major grau d'analfabetisme, possiblement per l'activitat familiar agrària que facilitava l'abandó o la desescolarització per aconseguir un mínim de benestar familiar.

Ara bé, malgrat les adversitats que pugui tenir l'escola en un context rural, les inquietuds socials s'hi van traslladar i van tenir l'escola com a escenari. Així es van situar en un extrem els sectors liberals, catalanistes, republicans i anarquistes, i a l'altre els sectors conservadors i integristes. Al Pla d'Urgell recollim algunes d'aquestes manifestacions que demostren que l'escola rural ni estava tan aïllada ni s'hi desinteressaven els propis rurals. Al contrari, aquesta lluita mostra prou bé l'interès que suscitava la institució entre la població, malgrat que no es produís amb el mateix volum i intensitat que en àrees urbanes.

MARC METODOLÒGIC

La metodologia emprada és bàsicament qualitativa, centrada en el tractament temàtic de documentació escrita. Les fonts utilitzades es poden classificar en tres tipus: fonts primàries d'arxiu, fonts secundàries i bibliografia científica.

Les fonts primàries d'arxiu es centren en fonts d'hemeroteca. Els arxius visitats són l'Arxiu Comarcal del Pla d'Urgell i Municipal de Mollerussa, la Biblioteca Hemeroteca de l'Institut d'Estudis Ilerdencs, l'Arxiu de la Paeria de Lleida i el repositori Memòria Digital de Catalunya. Les fonts secundàries són principalment memòries publicades. Finalment, la bibliografia local i comarcal ens permet establir relacions amb el material

aportat per les dues fonts anteriors. L'article no pretén ser una aportació exhaustiva, sinó donar compte d'elements poc treballats en relació amb l'escola rural.

Renovació i tradició pedagògica, una batalla que es lliurà en el camp privat

El poc interès de l'Estat a invertir en l'educació i a dotar les escoles de mitjans suficients per poder-se desenvolupar va facilitar el terreny perquè l'escola privada tingués un camp per créixer. És aquí on es traslladà la primera batalla entre sectors conservadors i liberals per organitzar les seves alternatives pedagògiques. Unes alternatives que no requerien de gaires mitjans, tenint en compte el model pobre que oferia l'escola pública del moment i la poca competència.

Al Pla d'Urgell, la primera notícia que recollim d'una escola significada amb un projecte sociopolític és a Bell-lloc. El 23 de desembre de 1888 el diari republicà federal *El Pacto* donava la notícia de l'existència d'una escola associada al republicanisme federal local, l'ala més radical del republicanisme estatal. Segons *El Pacto*, l'escola era coneguda amb el nom d'Escola Lliure El Progrés. La mateixa notícia explicava que el director de l'escola era Bonaventura Amigó i Pellicer.

Amigó i Pellicer era un personatge molt ben relacionat familiarment amb els principals dirigents del republicanisme ponentí. El seu germà era Josep Amigó, professor de l'institut de batxillerat i mestre de l'Escola Normal de Lleida i destacat espiritista. Josep era el fundador del Cercle Cristià Espiritista de la ciutat (1873) i director de la revista espiritista *El Buen Sentido*, una revista de periodicitat mensual amb una continuïtat força llarga.

Bonaventura Amigó era republicà i maçó, no disposem d'informació sobre la seva relació amb l'espiritisme (Capdevila, 2011). Nascut a Torà (1850), va morir a Tàrraga (1919), on hi va exercir de mestre a l'escola pública des del 1906 i hi va tenir un destacadíssim paper amb la fundació de l'Associació d'Amics de l'Arbre que promouria la creació del Parc de Sant Eloi. Aquest interès per la natura provenia de la seva professió de mestre, des de la qual promovia el contacte amb la natura, una pràctica que entroncava amb l'ideal d'educació regeneracionista (Capdevila, 2015).

També sabem que la notícia estava relacionada amb els exàmens de l'alumnat i que comptaven amb la presència del vicepresident del comitè federal local, Josep Papiol. L'escola s'havia organitzat en uns anys d'efervescència del republicanisme federal després dels anys crítics posteriors a la Primera República. Desconeixem el temps que va estar oberta l'escola, sabem

que el mestre Amigó tenia destí a la província de Saragossa el 1899, segons *La Vanguardia* de 21 de febrer de 1899. També sabem que no era única, a les comarques de Ponent tenim notícia d'una escola sostinguda pels republicans federals a Guissona l'any següent, de la qual en dona notícia *El Pacto* del 7 de juny de 1889.

El 1916 sabem que existia a Mollerussa un parvulari fundat pel mestre racionalista mollerussenc Josep Torres Tribó. Aquest mestre es va interessar per les teories de Ferrer i Guàrdia. Personatge amb grans inquietuds, mestre de professió, va ser també autor d'obres teatrals i va dirigir diverses publicacions de premsa. Torres Tribó va militar en el republicanisme a Mollerussa, però de la mà del ferroviari resident a Mollerussa Anibal Álvarez va iniciar-se ben aviat en l'anarquisme, ideologia que no deixaria fins a la seva mort al camp de concentració nazi de Mauthausen el 1941 (Soldevila, 2015: 195).

No tornem a tenir notícies d'escoles promogudes per entitats polititzades fins al 1918. *La Vanguardia* del 14 de març de 1918 anunciava que el Sindicat Agrícola d'Ivars d'Urgell sol·licitava autorització per organitzar una escola privada. El Sindicat tenia una estreta relació amb el republicanisme i el catalanisme local. L'entitat havia estat la principal promotora de Solidaritat Catalana a la població (Soldevila, 2010: 130). Desconeixem si l'escola es va arribar a crear, potser intentava rivalitzar amb l'escola del Centre Catòlic de la mateixa població, de la qual en parlarem més endavant.

La renovació pedagògica tenia el seu principal focus a les comarques de Ponent en el Liceu Escolar de Lleida. Fundat el 1906 pel mestre republicà Frederic Godàs, va crear una xarxa de sucursals a diferents pobles de Ponent, principalment a aquells pobles on el republicanisme hi tenia força com Castellserà, Bellcaire, Almacelles o Balaguer. El 21 de gener de 1920 el *Boletín del Liceo Escolar* del primer trimestre anunciava l'obertura d'una nova sucursal a Bellvís. L'encarregat de dirigir l'escola seria el mestre Francesc Balañà, antic alumne del Liceu Escolar de Lleida. El mateix òrgan de premsa deia de la inauguració de l'escola a Bellvís (Esteban, 2006: 218):

La nueva sucursal empezaba su existencia con todas las buenas condiciones para que diese el fruto apetecido; un local que si bien no podía reputarse como ideal pedagógico, era de los mejores entre los que suelen dedicarse a la enseñanza; mobiliario bueno y adecuado, todo él nuevo y construido para aquella escuela; profesor joven inteligente y bueno; dirección técnica que él no cesaría ni un momento de prodigarles, pues-to que era una prueba patente la atención con que lo escucha-

ban y el entusiasmo que habían demostrado en la fundación de la sucursal.

Segons Frederic Godàs, l'escola adoptava els principis del laïcisme, la llibertat de pensament i oferia la possibilitat d'aprendre el català. Una concepció força moderna de l'escola en comparació amb les escoles públiques i diverses privades. Dins d'aquesta concepció hi introduïa l'educació física, el treball de les emocions, metodologies menys memorístiques, més dialògiques, promovia l'obertura de l'escola a la societat i al medi natural i a la cultura popular. Godàs posava en marxa la seva escola el 1906, al mateix temps que l'Escola Horaciana de Pau Vila i Mont d'Or de Joan Palau i Vera a Barcelona. Els tres models entronquen amb la mateixa idea de regeneració (Sol i Torres, 1989: 50-54).

A l'altre extrem de la renovació pedagògica, s'hi trobaven els sectors conservadors i les institucions religioses que cercaven abordar els canvis socials esdevinguts durant el XIX i principis del XX des de la voluntat immobilista i tradicional, canviar perquè res canviï. Principalment, ens trobarem amb escoles confessionals, promogudes pels sectors integristes, carlins i monàrquics. El Concordat signat entre l'Estat i el Vaticà el 1851 obria les portes de l'educació a l'Església. Un camp que quedava lliure davant d'unes escoles públiques poc dotades, massificades i interclassistes. Les escoles religioses eren sinònim de distinció i classe, elements que oferien a les elits locals.

La primera escola fundada per religiosos va ser l'Escola del Carme a Mollerussa (1880), escola de nenes promoguda pel mossèn integrista Antoni Fornells (Soldevila, 2015). Darrere seu s'obrí l'Escola Parroquial d'Ivars d'Urgell el 1894, promoguda per la família Segarra, de reconeguda militància entre les files de l'integrisme catòlic. L'escola compartí espai amb el Centre Catòlic obert en una propietat dels mateixos Segarra (Guillén, 1986). Seguiria Bellvís, que el 1895 obria l'escola Sagrada Família per part de la Congregació de Germanes de la Sagrada Família d'Urgell, dedicades a l'ensenyament de nenes. Posteriorment Francesc Borràs va fer donació d'uns terrenys per construir-hi l'escola que s'inaugurà el 1906 (Balagué Salvia, 1986). Altres poblacions del Pla d'Urgell obririen escoles religioses femenines i de diferents congregacions. La primera notícia que tenim és de Linyola (1913), on les Germanes Agustines Missioneres d'Ultramar intentaren obrir una escola. Desconeixem la sort d'aquesta obertura perquè deu anys més tard, les Germanes de la Sagrada Família d'Urgell hi organitzaren el Col·legi

Sagrada Família (1923), suposem que l'anterior no va consolidar-se. El 1916 a Vilanova de Bellpuig, les Germanes Terciàries Franciscanes del Sagrat Cor de Jesús i Maria hi creaven el Col·legi Serafí d'Asís. A Miralcamp (1917), la mateixa congregació hi inaugurava les Escoles Cristianes Sant Miquel, i a Torregrossa ho feien l'any següent. I finalment, a Bell-lloc les Germanes Agustines Missioneres d'Ultramar hi organitzaren una escola el 1919 (Barrull, 1986: 262).¹

Les escoles religioses masculines comptaven amb l'escola del Germans de la Caritat Cristiana de La Salle, que obrí a Mollerussa el 1905. L'obertura d'aquesta escola va ser polèmica per l'ajut de 1.000 pessetes que atorgà l'ajuntament de Mollerussa a l'escola. El consistori estava dominat per les forces conservadores locals (dinàstics, carlins i integristes). Els republicans van protestar enèrgicament la decisió per les dificultats que passaven les escoles públiques locals i el favoritisme dels polítics conservadors cap a escoles confessionals i privades (Soldevila, 2015: 99-100). El 1909 el Pares Paül's de Bellpuig organitzaven a Bell-lloc una escola per a nens, per les notícies que en tenim, no sembla que superés els 4 anys de vida.

Resumint, almenys vuit dels setze municipis de la comarca tenien una escola religiosa organitzada, majoritàriament de nenes. Les primeres escoles es creen les darreres dècades del XIX i primeres del XX, amb una important expansió durant els anys deu.

El Grup Batec i el control de l'escola pública

L'escola confessional partia d'una millor posició econòmica i política, cosa que li va permetre tenir millor implantació comarcal, especialment l'ensenyament femení. Durant els darrers anys del XIX i primeres dècades del XX, l'escola es va convertir en un tema emergent entre la societat catalana, la Mancomunitat va recollir les inquietuds de bona part de la societat i va fer diverses actuacions amb el que li permetien els recursos de què disposava (Barrull, 2014). El canvi definitiu es va produir a partir de la Segona República, l'aposta del govern català i de l'Estat per l'escola pública va ajudar que la renovació la tingués com a escenari principal. L'escola confessional i la privada es van veure arraconades per les noves polítiques educatives.

Els sectors liberals de la societat tenien una oportunitat per canviar l'escola aprofitant la xarxa d'escoles públiques. L'Escola Normal de Lleida ja havia estat un revulsiu durant els anys deu i primers dels vint. Es mantingué en estat de latència durant la dictadura

de Primo de Rivera per florir de nou durant la Segona República. Professors com Pepita Úriz o Jesús Sanz van revolucionar els mestres novells, que ràpidament es van afegir a aquest intent renovador junt amb inspectors com Herminio Almendros, que recollia el testimoni de Joan Llarena durant els anys deu, els dos molt implicats en la renovació pedagògica (Miñambres, 1994). D'aquest impuls nasqué el Grup Lliure de Col·laboració Batec, més conegut com Grup Batec. Era un col·lectiu de mestres joves que bevien dels ideals de la nova república (Barrull, 1986: 138):

L'actuació del grup té dues finalitats. Primer despertar en el poble l'amor a l'escola, obrir l'escola als vents del carrer, que sigui la llar de tots. Segona, adoptar els mètodes eficaços a les escoles i criticar-ne els resultats.

El Grup va aplegar al seu voltant una multitud de mestres i futurs mestres que es van escampar pel territori i amb ells, les novetats pedagògiques. El Grup va animar la publicació *Escola*, de la qual els batequistes eren els principals articulistes. Una de les aportacions més destacades del Grup va ser la posada en pràctica de la metodologia ideada pel mestre rural francès Célestin Freinet, que va arribar a Lleida després que el professor de la Normal Jesús Sanz realitzés una estada a Ginebra. El mètode Freinet lligava perfectament amb els ideals del nou règim republicà, la lliure expressió que era plenament simbolitzada per l'ús de la impremta a l'escola, les conferències i el text lliure, les sortides, etc. L'impacte va ser tal que la tècnica es va estendre per diferents indrets de l'Estat i es va crear la Cooperativa Espanyola de la Tècnica Freinet a propòsit dels mestres ponentins.

Un dels mestres influïts per tota aquesta renovació fou Pau Farrús, mestre de Linyola durant alguns anys del període republicà, i que Glòria Jové (2015) estudiava en un article dedicat a aquest mestre en el número 6 de *Mascaçà*. Pau Farrús, acompanyat per Pau Cornudella també a l'escola de Linyola, no fou dels únics mestres que van portar aires frescos a les escoles públiques comarcals. La mestra Dolors Piera Llobera, juntament amb Miquel Farré Solé, passaven per les escoles de Mollerussa durant els anys trenta. Farré fou membre de la Cooperativa Espanyola de la Tècnica Freinet, però especialment significada amb la renovació fou Piera, d'idees revolucionàries, que durant la Guerra Civil va ser militant del PSUC. El pas de Piera per Mollerussa no va deixar indiferents els sectors

¹ Llista elaborada a partir d'informacions facilitades per Ton Solé i Barrull (1986).

més conservadors que atacaven les escoles públiques (Soldevila, 2015: 122-124).

Piera havia passat abans per Bell-lloc el curs 1932-1933, on també hi localitzem mestres propers al Grup, com Ramon Plensa (1932), Joan Garcés (1933), Ricard Barqué (1934), qui a la vegada era un dels dirigents del Bloc Obrer Camperol a Lleida, i Josep Baró (1934-1937). A Torregrossa hi foren destinades les mestres Antònia Solé Lamarca (1923-1934) i Maria Escolà (1931-1934), membres de la Cooperativa Espanyola de la Tècnica Freinet. El mateix cas és el de la mestra Maria Parellada, mestra de Sidamon entre 1934 i 1936.

Altres casos, tot i que no exerciren al Pla d'Urgell, foren els dels germans Vigatà de Torregrossa: Josep, Rossend, Antoni i Miquel. Els quatre estaven vinculats a la metodologia Freinet i eren propers al republicanisme, Antoni militant del PSUC i Miquel de la USC (Solé, Mestre, 2016: 99-100). També la mestra Mercè Sauch de Mollerussa va ser membre de la Cooperativa Espanyola de la Tècnica Freinet, tot i que tampoc no va exercir al Pla d'Urgell (Jiménez Mier, 2007).

De la pràctica docent dels mestres freinetians en queden restes materials disperses per golfes i cases particulars en forma de quadern o revista escolar. Aquest és un material valuósíssim que en alguns pobles s'ha recuperat i en altres segueix pendent que algú es fixi en aquestes produccions dels avis i àvies per rescatar-les de l'oblit, perquè els investigadors de l'educació puguin treballar-hi i recuperar una memòria soterrada pel desenllaç de la Guerra Civil, poc favorable a la majoria d'aquests mestres.

La catalanització de l'ensenyament

L'escola havia de ser una gran eina de nacionalització, en el context de la formació dels estats-nació els governs l'utilitzaren per enfortir el sentiment de pertinença (Martín Criado, 2010: 207). Un estat nacionalment dèbil com l'espanyol i un nacionalisme català sense estat, però creixent, van obrir batalla també en el camp escolar. Tradició i renovació pedagògica es trobaran amb l'objectiu de catalanitzar, en un sentit ampli, l'escola. I el punt d'encontre va ser l'Associació

Protectora de l'Ensenyança Catalana (APEC). Els objectius de l'APEC eren expandir l'escola catalana "en llengua i continguts" (Duran, 1997: 69). L'APEC va comptar amb dues comissions delegades al Pla d'Urgell, Mollerussa (1920) i Linyola (1921), especialment destacada la de Mollerussa, i associats en diverses poblacions entre 1917 i 1936, com ara Torregrossa (1923), el Palau d'Anglesola (1923), Vilanova de Bellpuig (1931) i els ajuntaments de Mollerussa (1923) i Miralcamp (1933).²

És especialment activa la comissió delegada de Mollerussa, nascuda pel dinamisme de l'entitat catalanista L'Avenir i del seu president, Josep Comes Sorribes, soci de l'APEC des de 1917. El 1920 l'augment de socis va permetre crear una delegació local, presidida per Enric Mestres Llorens, Joan Dalmases Vidal, secretari, Josep Rovira Armengol, tresorer, i un nombrós grup de socis en què hi destacaven Ramon Carné Albareda, Ignasi Jaques Piñol, Emili Gállego Gay, Tomàs Badia, Isidre Cuberes o l'única dona de què tenim constància, Gertrudis Puig. El 1922 es produïa una renovació de la junta que mantenia a la presidència Enric Mestres, però Ramon Carné passava a ocupar la tresoreria, i Tomàs Badia, la secretaria. Després de la dictadura de Primo de Rivera es va reorganitzar la comissió delegada. El gener de 1931 l'APEC local ja comptava amb nombrosos socis, alguns provinents de l'etapa anterior com Tomàs Badia, Isidre Cuberes, Ramon Carné o Joan Dalmases, però noves generacions s'hi van afegir com Lluís Bosa, Pau Domingo o Jaume Culleré.

L'activitat era variada, intensa i perllongada en el temps. El 1917 L'Avenir es proposà crear una càtedra "d'ensenyança catalana" i demanà ajut a l'APEC. L'objectiu era ensenyar gramàtica, història i geografia de Catalunya. L'APEC hi envià el mestre Pau Romeva a inaugurar el curs. L'entitat també va participar en les diferents diades reivindicatives per la llengua que es van organitzar a Mollerussa –en la de 1922 hi va participar com a orador convidat el secretari de foment de l'APEC Josep Riera i Puntí. El mateix any el president de la comissió delegada local participava com a orador a la commemoració de l'11 de setembre, un dels primers que s'organitzava a la població. El 29 d'octubre

²Vegeu *Butlletí de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*, març 1921, núm. 3, any V, p. 31; *Butlletí de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*, abril 1921, núm. 4, any V, p. 47; *Butlletí de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*, abril 1922, núm. 4, any VI, p. 51; *Butlletí de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*, març 1923, núm. 3, any VII, p. 35; *Butlletí de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*, maig 1923, núm. 5, any VII, p. 72; *Butlletí de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*, octubre 1923, núm. 7, any VII p. 99; *Butlletí de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*, febrer 1931, núm. 5, any IX, p. 55; *Butlletí de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*, febrer-març 1933, núm. 23-24, any XI, p. 313.

la comissió local envià una delegació a Balaguer a l'homenatge a Jaume d'Urgell. El 4 gener de 1923, durant la diada per la llengua, van convidar Josep Grant i Sala, membre del consell directiu de l'APEC. Aquell dia van organitzar una nombrosa manifestació pels carrers del poble exigint a l'ajuntament el canvi de noms de les places de la Pietat i Major per Joan Maragall i Àngel Guimerà, respectivament, i que el consistori s'associés a l'APEC. L'alcalde accidental acceptà totes les peticions. Tot seguit, la manifestació es va passejar per les escoles locals, públiques i privades, per entregar-los el mateix manifest i exigir el seu suport.

El cas de la delegació local del poble de Linyola no és tan activa o no en tenim tantes notícies. En la seva organització hi va ajudar la intervenció del mestre de l'Escola Nacional de Bellcaire d'Urgell Jaume Arquer. El mes de març de 1921 hi havia suficients socis al poble i es constituïa la comissió: Bonaventura Mir i Mallol n'era el president, Francesc Sagrera Aresté, el vicepresident, Ramon Gené Pintó, secretari, Joaquim Arespacochaga Canuedo, tresorer. L'abril de 1922 s'anunciava la dissolució de la comissió per falta de socis per constituir-la, però sembla que el març de 1923 ja tornava a estar constituïda i hi tornem a trobar Bonaventura Mir com un dels seus puntals. Passada la dictadura de Primo de Rivera, tenim constància d'almenys un associat a la població: és el cas de Manuel Florensa (1932).

De les altres poblacions poc en sabem. El 1923 detectem l'alta de dos socis del Palau d'Anglesola i d'un de Torregrossa; el febrer de 1931 tenim constància que Miquel Albet de Vilanova de Bellpuig s'havia associat a l'APEC; i el febrer de 1933, s'hi associava en qualitat de soci col·lectiu honorari l'ajuntament de Miralcamp.

CONCLUSIONS

L'article posa de manifest que, tot i que el Pla d'Urgell ha estat i és una comarca rural, la batalla per la renovació pedagògica s'hi ha lliurat des de les darreres dècades del segle XIX. Una batalla desigual entre els sectors conservadors de la societat, prou ben posicionats per organitzar una xarxa d'escoles religioses a la meitat de poblacions de la comarca amb força continuïtat en el temps, i els sectors liberals republicans, obreristes i catalanistes. L'alternativa d'aquests sectors al model conservador treballa amb pobres, dificultoses i discontinues alternatives de caràcter privat, prou bé ho corroboren els exemples citats de Bell-lloc, Mollerussa, Bellvis o Ivars d'Urgell. Els sectors conservadors gaudien d'aliances amb els sectors més poderosos econòmicament i políticament de la comarca.

Tanmateix, si aquesta alternativa no qualla en l'àmbit privat, sí que va aprofitar l'escletxa oferta per l'escola pública amb mestres compromesos amb aquesta alternativa. Els seus millors representants foren els mestres del Grup Batec dins les escoles o les delegacions de l'APEC des de fora d'aquestes.

L'escola pública rural, certament, va ser una escola amb dificultats, però no abandonada, ni mancada d'interès, ni per part de mestres ni per part dels familiars o les institucions locals, tal com s'ha volgut vendre fins ara. Malgrat no haver estat una comarca molt dinàmica en els debats sobre renovació escolar, el Pla d'Urgell dóna mostra de l'interès per aquesta i de la relativa vitalitat del debat politicopedagògic en una comarca i una escola rural, tal com s'estava donant en altres zones de Catalunya, rurals o urbanes.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BALAGUÉ SALVIA, GERMANS (1986). *Bellvis. Del Tossal de les Sogues al Canal d'Urgell*. Bellvis: Germans Balagué Salvia.
- BARRULL, J. (1986). *Les comarques de Lleida durant la Segona República (1930-1936)*. Barcelona: L'Avenç.
- BARRULL, J. (coord.) (2014). *L'obra de la Mancomunitat de Catalunya a les terres de Lleida*. Lleida: Pagès.
- BELLO, L. (2002). *Viaje por las escuelas de Cataluña*. València: Tirant lo Blanch.
- BENITO, D. (2013). Despoblación, desarraigo y escuela rural, condenados a encontrarse. *Encrucijadas. Revista crítica de ciencias sociales*, 6, p. 56-69.
- BERLANGA, S. (2003). *Educación en el medio rural*. Saragossa: Mira Editores.
- BOIX, R. (1995). *Estrategias y recursos didácticos en la escuela rural*. Barcelona: Graó – ICE UB.
- BOIX, R. (coord.) (2004). *La escuela rural: funcionamiento y necesidades*. Madrid: CISSPRAXIS. S.A.
- BURRIAL, X.; GARRETA, J.; LLEVOT, N.; NAVARRO, P.; SALA, T.; SAMPER, LL. (2008). Mito y realidad de la escuela rural catalana. Dins GARRETA, J.; LLEVOT, N. (ed.), *Escuela rural y Sociedad* (p. 87-122). Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida.
- CAPDEVILA CAPDEVILA, J. (2011). Pròleg. Dins, BOLEDA I CASES, R., *Verdú, abans i després de la proclamació de la República: 1904-1936* (p. 7-16). Verdú: Ajuntament de Verdú.
- CAPDEVILA CAPDEVILA, J. (2015). Estudi introductor. Dins AGEA, L.; ALIGUÉ, J.; ESPINAGOSA, J.; FARRÉ, M. A., *Història gràfica del Parc de Sant Eloi: 1913-1923* (p. 17-30). Tàrraga: Ajuntament de Tàrraga.
- CASALS, Q. (2006). *Tots a escola? El sistema educa-*

tiu liberal en la Lleida del XIX. València: Publicacions de la Universitat de València.

CORTADA, E. (2006). *Ser mestra a la Catalunya del segle XIX*. Lleida: Pagès.

DOMINGO, L. (2014). *Contribucions pedagògiques de l'escola rural. La inclusió a les aules multigràu. Un estudi de cas*. (Tesi doctoral no publicada) Universitat de Vic, Catalunya.

DURAN, L. (1997). *Pàtria i escola. L'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*. Catarroja: Editorial Afers.

ESTEBAN, H. (2006). *Més que una escola. Frederic Godàs i el Liceu Escolar de Lleida (1906-1920)*. Lleida: Pagès.

FERNÁNDEZ SORIA, J. M.; AGULLÓ DÍAZ, M. C. (2006). El problema de l'escola rural durant la Segona República. *Educació i Història. Revista d'història de l'educació*, 8, p. 29-62.

FEU, J. (1999). *Política i legislació educativa a l'entorn de l'escola unitària cíclica. Evolució i situació actual a les comarques gironines (1970-1998)*. (Tesi doctoral no publicada) Universitat de Girona, Catalunya.

GARCIA OLIVER, J. (2008). *El eco de los pasos*. Madrid: Fundació d'Estudis Llibertaris, Llibreria Rosa de Foc, CNT Catalunya.

GONZÁLEZ-AGÀPITO, J.; MARQUÈS, S.; MAYORDOMO, A.; SUREDA, B. (1998). *Tradició i renovació pedagògica. 1898-1939. Història de l'educació. Catalunya, Illes Balears, País Valencià*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

GUILLÉN FENÁNDEZ, E. (1986). *El manuscrit de Pere Segarra. Recull històric d'Ivars d'Urgell i diari de l'autor (1932-1938)*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs.

HERNÁNDEZ HUERTA, J. (2007). Bosquejo histórico del movimiento Freinet en España. 1926-1939. *Foro de Educación*, 9, p. 169-202.

JIMÉNEZ MIER, F. (2007). *Batec. Historia de vida de un grupo de maestros*. Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida.

JOVÉ, G. (2015). Viatges escolars a través del temps a partir d'un quadern de rotació del mestre Pau Farrús. *Mascañà. Revista d'Estudis del Pla d'Urgell*, 6, p. 45-59.

MARTÍ ALPERA, F. (1911). *Las escuelas rurales*. Girona: Dalmau Carles i Cia. Editors.

MARTÍN CRIADO, E. (2010). *La escuela sin funciones. Crítica de la sociología de la educación crítica*. Barcelona: Edicions Bellaterra.

MESTRE, E. (1987). *Història de Linyola*. Lleida: Pagès & Virgili, S.L.

MIÑAMBRES, A. (1994). *L'Escola Normal de Lleida. Crònica dels seus primers 100 anys 1841-1940*. Lleida:

Universitat de Lleida.

PECOURT GRACIA, J. (2012). Teorías clásicas y contemporáneas de sociología de la educación. Dins BELTRAN, J.; HERNÁNDEZ, F. J. (ed.), *Sociología de la educación* (p. 17-43). Madrid: McGraw Hill.

PONS, M. (2003). *El Joan de Cal Cançons. Història i vivències d'un comunista*. Lleida: Pagès Editors.

PRATS, LL. (1996). *La Catalunya rànica*. Barcelona: Editorial Altafulla.

SOL, R.; TORRES, C. (1989). *Lleida en temps de la Mancomunitat de Catalunya (1913-1924)*. Lleida: Virgili & Pagès S. A.

SOLDEVILA ROIG, J. (2010). Aproximació al republicanisme del Pla d'Urgell. *Mascañà. Revista d'Estudis del Pla d'Urgell*, 1, p. 125-134.

SOLDEVILA ROIG, J. (2015). *Aigua, burgesia i catalanisme. Mollerussa, la construcció d'una ciutat (1874-1936)*. Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida.

SOLÉ, T.; MESTRE, E. (2016). Torregrossa: mestres i escoles (1850-1950). *Mascañà. Revista d'Estudis del Pla d'Urgell*, 7, p. 91-102.

SOLÉ, T. (2015). Mestres i escoles del passat a Mollerussa (1800-1940). *Mascañà. Revista d'Estudis del Pla d'Urgell*, 6, p. 61-72.

SOLER MATA, J. (2009). *La renovació pedagògica durant el segle XX. La cruïlla catalana: dinamismes i tensions*. (Tesi doctoral no publicada) Universitat de Barcelona, Catalunya.